

КНЯЗЄВ Сергій Олександрович

«РЕЖИМ СЕКРЕТНОСТІ»: УЗГОДЖЕНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

У статті досліджується узгодженість законодавчого термінологічного визначення поняття «режим секретності».

За результатами проведеного дослідження вітчизняного законодавства аргументовано необхідність запровадження нового визначення терміна «режим секретності» – «режим охорони державної таємниці».

Законодавче закріплення визначення терміна «режим охорони державної таємниці» та відповідне тлумачення сприятимуть його правильному розумінню й практичному використанню, що дасть змогу запобігати вчиненню правопорушень, ефективно реагувати на різні загрози та зокрема забезпечити комплексне застосування необхідних режимних заходів.

Ключові слова: режим секретності, державна таємниця, охорона державної таємниці, інформація з обмеженим доступом.

Постановка проблеми. Забезпечення охорони державної таємниці для будь-якої країни завжди є актуальним питанням, що пов'язане з потребою надійного збереження та правомірного використання найуразливішої для держави інформації з обмеженим доступом – державної таємниці.

Сьогодні для нашої держави це особливо важливо, зважаючи на теперішні виклики інформаційній безпеці з боку країни-агресора.

Ефективна охорона державної таємниці забезпечується комплексним поєднанням різних заходів. Їх запровадження повинно бути законним, своєчасним, обґрунтованим і виправданим.

Також слід зазначити, що чітка регламентація запровадження заходів

з охорони державної таємниці невід'ємно пов'язана з дотриманням єдності термінології, її логічної впорядкованості та несуперечливості.

Можна стверджувати, що змістова частина терміна виділяє найхарактерніші ознаки, притаманні певному явищу, процесу, і є достатньою для його правильного сприйняття. Отже, обґрунтоване визначення терміна стає важливою складовою нормативно-правового акта.

У сфері охорони державної таємниці чітке законодавче визначення дає змогу забезпечити правильне розуміння терміна й практичне використання, запобігти будь-яким хибним його тлумаченням.

Найпоширенішим у сфері охорони державної таємниці є термін

© Князєв С. О., 2024

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society and the state

«режим секретності». Він використовується в різних значеннях: як тотожне визначення терміна «охорона державної таємниці»; у поєднанні з «охороною державної таємниці», «станом охорони державної таємниці»; як особливий вид діяльності; для визначення повноважень різних суб'єктів управління тощо.

Крім того, поняття «режим» є невід'ємною частиною багатьох інших термінів у цій сфері: «режимно-секретний орган», «категорія режиму секретності», «внутрішньооб'єктовий режим», «пропускний режим», «режимні приміщення», «режимна територія» тощо.

Поняття «секретність» також часто використовується у сфері, що розглядається: «секретна інформація», «секретний документ», «гриф секретності», «ступінь секретності» і т. п.

Виходячи із зазначеного, виникає цілком слушне питання щодо правильності розуміння та визначення терміна «режим секретності».

Отже, з урахуванням того, що термін «режим секретності» є фактично ключовим для сфери забезпечення охорони державної таємниці, необхідне вивчення його сутності та змісту з метою з'ясування узгодженості законодавчого термінологічного визначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти, пов'язані з вивченням сутності, функціональності, значення та властивості термінів, досліджуються в роботах значної кількості науковців, зокрема, Н. Артикуци, Г. Гордієнка, А. Д'якова, Я. Житіна, Т. Кияка, І. Кочан, З. Куделько, Г. Мацюка, Т. Панько, Т. Проценко, О. Тур та інших.

Вітчизняні лінгвісти А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько відзначають, що термін є не особливими словами, а словами, які виконують особливу функцію [1, с. 15].

Інші українські вчені – Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк – акцентують на тому, що за допомогою термінів результати пізнання підсилюються в матеріальній формі [2, с. 23].

Розглядаючи особливості реалізації різних заходів з охорони державної таємниці, питанням термінології приділили увагу у своїх роботах О. Архипов, О. Ботвінкін, В. Ворожок, І. Касперський, А. Марущак, О. Муратов, В. Павленко, О. Розвадовський, І. Романенко, А. Пашков, В. Шлапаченко й інші.

Деякі аспекти, пов'язані з дослідженням правових засад режиму секретності, вивчали: Б. Кормич, С. Кузніченко, В. Макаренко, М. Романов, Ю. Чердинцев, Т. Чернишова, П. Яковлев та інші.

Водночас недостатньо дослідженими є питання, пов'язані із сучасним використанням термінів у сфері охорони державної таємниці, які були визначені в першій редакції Закону України «Про державну таємницю».

Тому, зважаючи на динамічні процеси у сфері охорони державної таємниці й потребу ефективного реагування на різні загрози, необхідним є перегляд наявної термінологічної бази з метою підтвердження відповідності сучасним реаліям, об'єктивності визначення для правильного застосування системи режимних заходів і чіткої фіксації правопорушень.

Метою статті є з'ясування узгодженості у вітчизняному законодавстві

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

ві визначення терміна «режим секретності».

Виклад основного матеріалу. Термін «режим секретності» вже досить тривалий час використовується у сфері охорони державної таємниці. Можливо припустити, що його поява в Законі України «Про державну таємницю» зумовлена семантичним підходом до визначення термінів, який передбачає застосування досить відомих слів у загальному їх сприйнятті (розумінні).

Так, походження слова «режим» пов'язують із латинським «regimen» – управління та французьким «regime» – порядок (упорядкування).

Різні види режимів були законодавчо закріплені, зокрема, режим державного кордону України (прикордонний режим); правовий режим воєнного стану; правовий режим надзвичайного стану.

Дослідники в галузі адміністративного права тлумачать «режим» як систему певних відносин у суспільстві в межах визначеної діяльності, що фіксується правовими нормами й забезпечується комплексом організаційно-правових способів [3, с. 90].

Категорію «правовий режим» чи «адміністративно-правовий режим» часто використовують щодо характеристики різних правових обставин і явищ.

У цьому контексті згадаємо Закон України «Про інформацію», у якому виділено цілу низку різних правових режимів: «правовий режим інформації довідково-енциклопедичного характеру»; «правовий режим інформації про стан довкілля»; «правовий режим інформації про товар», «право-

вий режим науково-технічної інформації», «правовий режим податкової інформації» тощо (ст. 12–16) [4].

Варто погодитись із думкою Т. Чернишової, яка зазначала, що правовий режим інформації складається з таких складових: порядку утворення (чи збирання) певної інформації; набуття права власності на інформацію; специфіки використання, розповсюдження та збереження інформації; специфіки доступу до інформації; процедури правової охорони інформації. Конкретний правовий режим, що визначає особливості поведінки з інформацією, залежить від виду інформації [5, с. 100].

Словник іншомовних слів тлумачить «режим» як: 1) державний спосіб правління (лад); 2) визначений розпорядок праці, життя, відпочинку; 3) систему правил, заходів, що запроваджуються для досягнення певної мети; 4) певні умови, які потрібні для виконання роботи, існування або функціонування чого-небудь; 5) умови зберігання [6].

Перераховані складові терміна «режим» достатньо повно відповідають потребі визначення особливих умов використання державної таємниці, власником якої є держава, а розпорядником – державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації, діяльність яких пов'язана з державною таємницею, що повинні дотримуватися законодавчо визначених умов використання державної таємниці.

Далі проаналізуємо, що можна розуміти під терміном «секретність». Проведений пошук у чинному вітчизняному законодавстві окремого визна-

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society and the state

чення терміна «секретність» не дав позитивних результатів.

Однак Закон України «Про державну таємницю» у статті 1 дозволяє використовувати як тотожне визначення державної таємниці – «секретна інформація», хоча й констатується, що це вид таємної інформації [7].

Дійсно, відповідно до законів України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації» інформація з обмеженим доступом поділяється на: конфіденційну, службову і таємну. Державна таємниця саме належить до категорії інших таємниць нашої держави (банківська таємниця, комерційна таємниця, адвокатська таємниця, лікарська таємниця тощо).

Введення законодавцем як тотожного визначення «державна таємниця» – «секретна інформація», можливо, спрямовувалось на відмежування від інших таємниць.

Проте існують інші припущення. Закон України «Про державну таємницю» був прийнятий ще у 1994 році й став вихідною точкою щодо формування власної системи охорони державної таємниці незалежної України. Але на той час і фактично до початку 2000-х років в Україні продовжували діяти окремі радянські нормативно-правові акти, які стосувались охорони державної таємниці.

Використання терміна «секретність» було досить поширеним у нормативно-правових актах радянського періоду. Не виключено, що це вплинуло на термінологічне поєднання «секретної інформації» і «державної таємниці».

Отже, «секретність» чи «таємність»?

Зробимо припущення, що в цей час у сфері охорони державної таємниці нашої країни визначення «секретність» сприймається як узагальнення відомостей, які містять державну таємницю. Підтвердженням цього є такі терміни: «гриф секретності», «засекречування інформації», «матеріальні носії секретної інформації», «розсекречування матеріальних носіїв секретної інформації», «ступінь секретності».

А от «таємність» сприймається як конкретизація рівнів обмеження в доступі до державної таємниці – «цілком таємно», «таємно».

Однак, на противагу цьому, наведемо законодавчо визначену назву посадової особи, дуже важливої для охорони державної таємниці, – «державний експерт з питань таємниць». Незважаючи на значну кількість таємниць у нашій державі (комерційна таємниця, банківська таємниця, адвокатська таємниця й ін.), діяльність державного експерта з питань таємниць стосується виключно державної таємниці.

Саме ця посадова особа забезпечує віднесення інформації до державної таємниці, визначаючи, які відомості є державною таємницею у відповідних сферах (оборона, економіка, наука, техніка й ін.).

Тобто розмежування: «секретність» – це узагальнення відомостей, які містять державну таємницю, а «таємність» – рівень обмеження в доступі до державної таємниці – не є правильним.

Тому використання поняття «секретність» видається некоректним і потребує перегляду й узгодження формулювання щодо інших термінів:

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

«гриф секретності» – «гриф таємності»;

«засекречування інформації» – «віднесення інформації до державної таємниці»;

«засекречування матеріального носія інформації» – «надання грифа таємності матеріальному носію інформації»;

«матеріальні носії секретної інформації» – «матеріальні носії таємної інформації»;

«ступінь секретності» – «ступінь таємності» тощо.

Сучасне законодавче визначення терміна «режим секретності» тлумачиться як встановлений згідно із Законом України «Про державну таємницю» та іншими, створеними відповідно до нього, нормативно-правовими актами єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці (ст. 1) [7].

Безпосередньо законодавчий термін «охорона державної таємниці» включає комплекс організаційно-правових, криптографічних, інженерно-технічних і оперативних-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв (ст. 1) [7].

Тобто термін «режим секретності» за законодавчим задумом повинен комплексно охоплювати всі заходи, які стосуються охорони державної таємниці.

Але, як видно з наведеного вище, секретність у законодавстві співвідноситься переважно з діловими операціями (секретне діловодство, робота із секретною інформацією, надання грифа секретності, визначення ступеня секретності, засекречування мате-

ріальних носіїв інформації, розсекречування матеріальних носіїв секретної інформації тощо). Тобто аж ніяк не уособлює весь необхідний комплекс режимних заходів.

У Законі України «Про державну таємницю» можна виявити ще одну незрозумілість, пов'язану з використанням терміна «режим секретності». Так, до організаційно-правових заходів, указаних у статті 18 закону, належать:

1) єдині вимоги щодо збереження, виготовлення, транспортування, користування, передачі та обліку матеріальних носіїв секретної інформації;

2) дозвільний порядок провадження державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями діяльності, пов'язаної з державною таємницею (далі – установи);

3) обмеження оприлюднення, передачі іншій державі або поширення іншим чином секретної інформації;

4) обмеження стосовно знаходження та діяльності в Україні іноземних юридичних осіб, іноземців, осіб без громадянства та їх доступу до державної таємниці, а також розташування та переміщення об'єктів і технічних засобів, які їм належать;

5) особливості здійснення державними органами їхніх функцій щодо установ;

6) режим секретності установ;

7) спеціальний порядок допуску та доступу до державної таємниці громадян;

8) криптографічний і технічний захист секретної інформації [7].

Як бачимо з наведеного переліку, у пункті 6 чомусь окремо виділено «режим секретності установ»,

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society and the state

хоча всі інші перераховані заходи мають законодавче підґрунтя, реалізуються саме в установах і за логікою належать до поняття «режим секретності». Також незрозуміло, чому «режим секретності» віднесено лише до організаційно-правових заходів.

Варто звернути увагу й на те, що всі перераховані заходи, крім указанного в пункті 6, регламентуються окремими статтями Закону України «Про державну таємницю». І тільки визначений у пункті 6 не регламентований в окремій статті закону.

З урахуванням зазначеного вважається за доцільне вилучити п. 6 із переліку організаційно-правових заходів, оскільки термін «режим секретності», за визначенням, включає весь комплекс необхідних режимних заходів.

На наше переконання, термін «режим секретності» варто визначати як «режим охорони державної таємниці».

Спираючись на теперішнє тлумачення терміна «режим секретності», зазначимо, що акцентується на пріоритетності саме Закону України «Про державну таємницю». Важливість цього закону для сфери охорони державної таємниці не викликає сумніву, але подальший розвиток суспільства, досягнення науки й техніки в різних сферах діяльності впливають і на динаміку загроз існуванню державної таємниці. Варто згадати, що вже опрацьовується законопроект про так звану «класифіковану інформацію», який у перспективі може замінити Закон України «Про державну таємницю».

Державна таємниця та режим її використання безперечно залишаться,

але можуть бути визначені певні особливості щодо її використання.

Крім того, формулювання у визначенні режиму секретності «встановлений згідно з вимогами цього Закону та інших виданих відповідно до нього нормативно-правових актів єдиний порядок» теж є непотрібним, оскільки підзаконні акти априорі не повинні суперечити закону.

Отже, варто визначити, що режим охорони державної таємниці встановлюється відповідно до законодавства України.

Окремо варто звернути увагу на коректність формулювання «єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці».

Це визначення, на перший погляд, здається цілком виправданим з урахуванням того, що власником і розпорядником державної таємниці є саме держава. Забезпечення державних інтересів у контексті протидії шкоді національній безпеці, яка може відбутись у випадку неправомірного використання державної таємниці, унормовується на законодавчому рівні. На відміну, наприклад, від комерційної таємниці, де власник інформації – приватний підприємець – на свій розсуд може визначити особливості збереження своєї комерційної таємниці.

Проте, формально, єдиний порядок запровадження охорони державної таємниці передбачає й застосування всіх без винятку заходів відповідно до змісту терміна «охорона державної таємниці».

Але чи можна категорично акцентувати саме на єдиному порядку за-

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

безпечення охорони державної таємниці, беручи до уваги різні повноваження суб'єктів?

Для прикладу, визначимо, хто відповідає за реалізацію режиму секретності в установах.

Забезпечення охорони державної таємниці відповідно до вимог режиму секретності в установах покладається на їхніх керівників [7].

Також в установах із метою розроблення та здійснення заходів щодо забезпечення режиму секретності, постійного контролю за їх додержанням створюються на правах окремих структурних підрозділів режимно-секретні органи (далі – РСО), які підпорядковуються безпосередньо керівнику установи [7].

До повноважень як керівника установи (за винятком установ, визначених у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність»), так і її РСО не належить проведення оперативно-розшукової діяльності, а також здійснення криптографічних заходів. Є питання й стосовно реалізації власними силами РСО інженерно-технічних заходів охорони державної таємниці.

Як відзначають науковці, охорона державної таємниці організаційно-правовими заходами істотно відрізняється від охорони державної таємниці криптографічними й інженерно-технічними заходами, оскільки їх втілення потребує відповідних повноважень, наявності спеціальних знань і технічного оснащення в суб'єктів реалізації [8, с. 71].

Отже, керівники установ та їхні РСО не можуть реалізовувати весь

комплекс заходів з охорони державної таємниці.

Єдині вимоги до організації та забезпечення режиму секретності в установах та організаціях незалежно від форми власності, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею (далі – установи), визначені в «Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях», затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 939 [9].

Але установи відповідно до своїх повноважень та особливостей діяльності за погодженням з органом СБ України можуть розробляти власні інструкції з питань охорони державної таємниці [9]. Тобто корегувати єдиний порядок охорони державної таємниці, зважаючи на певні пріоритети та специфіку.

Також варто враховувати й певну особливість формулювання окремих норм законодавства стосовно охорони державної таємниці, де зазначаються необраховані кількісні складові (великий обсяг, незначний обсяг, велика кількість, незначна кількість тощо). На практиці їх реалізація може призводити до суб'єктивізму під час прийняття рішень, зокрема стосовно: надання установам спеціального дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею; формування складу (штату) РСО; організації секретного діловодства тощо. Тому не є коректним акцентування саме на єдиному порядку охорони державної таємниці.

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society and the state

Висновки. За результатами проведеного дослідження щодо з'ясування узгодженості законодавчого визначення терміна «режим секретності» з'ясовано, що режимний аспект у конструкції цього терміна являє собою особливу форму державного регулювання діяльності у сфері використання державної таємниці. Від ефективності забезпечення цього режиму залежить, зокрема, рівень національної безпеки.

Разом із тим, є підстави констатувати, що використання поняття «секретність» не є коректним, оскільки звужує розуміння терміна «режим секретності» й не включає комплексне застосування всіх необхідних режимних заходів.

Пропонується термін «режим секретності» визначити як «режим охорони державної таємниці». До структури режиму охорони державної таємниці належать: державна таємниця – об'єкт; державні органи, органи місцевого самоврядування та їхні посадові особи, які реалізують повноваження щодо використання державної таємниці, – суб'єкт; законодавчі норми, комплекс режимних заходів – спосіб реалізації функціонування режиму.

Безпосередньо визначення терміна «режим охорони державної таємниці» варто викласти в такій редакції: «запровадження комплексу законодавчо визначених заходів, спрямованих на забезпечення правомірного використання державної таємниці».

Список використаних джерел

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2000. 218 с.
2. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
3. Коваленко Н. В. Ретроспективний аналіз наукових поглядів на адміністративні режими та їх види. *Правова позиція*. 2016. № 2 (17). С. 88–97.
4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2658-ХІІ: станом на 12 липня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 12.02.2024).
5. Чернишова Т. В. Правові режими інформації за законодавством України. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 97–101.
6. Сучасний словник іншомовних слів. Харків : Ранок. Навчальна література, 2017. 688 с.
7. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3856-ХІІ: станом на 12 липня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 12.02.2024).
8. Павленко В. С., Павленко В. П. Система організаційно-правових заходів щодо охорони державної таємниці в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 6. С. 70–74.
9. Порядок організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 939.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2024

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

UDC 659.4:327.88

Kniaziev S. O.

‘SECRECY REGIME’: CONSISTENCY OF THE LEGISLATIVE TERMINOLOGY DEFINITION

The article examines the consistency of the legislative terminological definition of the ‘secrecy regime’ concept.

Considering the results of the research of the national legislation, the author focuses upon the necessity to introduce a new definition to the term of ‘secrecy regime’ that denotes the ‘regime of state secrets protection’.

Legislative consolidation of the definition of the aforesaid term and its appropriate interpretation will facilitate its correct understanding and practical use that is of primary importance in the process of preventing offences, responding effectively to various threats and, in particular, ensuring comprehensive application of the necessary security measures.

Key words: *secrecy regime, state secret, protection of state secrets, restricted information.*

DOI 10.51369/2707-7276-2024-1(37)-9

УДК 341.23(045)

ТКАЧЕНКО Олексій Петрович

ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА СУБ’ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З ОБ’ЄДНАНИМ ЦЕНТРОМ СПІЛЬНОЇ КІБЕРОБОРОНИ НАТО ССДСОЕ

У статті розглядається проблематика організації міжнародного співробітництва суб’єктів забезпечення кібербезпеки та протидії кіберзагрозам. Визначаються особливості організації протидії кіберзагрозам у межах діяльності Північноатлантичного альянсу та роль НАТО в кіберпросторі, головні принципи співробітництва Альянсу з країнами-партнерами у сфері кіберзахисту.

Аналізується питання проведення та наслідків кібератак російських спецслужб і підконтрольних їм хакерських угруповань на державні електронні інформаційні ресурси й об’єкти критичної інформаційної інфраструктури України.

Розглядаються заходи, проведені Національним координаційним центром кібербезпеки при РНБО України задля підвищення ефективності міжнародного співробітництва та протидії кіберзагрозам, а також у межах співпраці України, зокрема й Служби безпеки України, з Об’єднаним центром передових технологій з кібероборони НАТО (ССДСОЕ).

Пропонуються шляхи покращання міжнародної взаємодії у сфері забезпечення кібербезпеки та протидії кіберзагрозам.

© Ткаченко О. П., 2024